

В.С. Дмитришин,

заступник голови Державного департаменту
інтелектуальної власності

ЕКОНОМІКА, ЗАСНОВАНА НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ВЛАСНОСТІ, — ЗАПОРУКА УСПІШНОСТІ ДЕРЖАВИ

Сучасне світове співтовариство перейшло у стадію розвитку економічної науки, що зветься "економіка, заснована на знаннях". Новими стимулами створення національного багатства у сучасному суспільстві є цінності, засновані на знаннях. Такий підхід дозволяє не тільки здійснювати фінансування власне самих знань, а і перетворювати знання в ефективне виробництво. Динамічність будь-якої економічної системи тісно пов'язана з можливостями її науково-технічного розвитку. Важливу роль в економічному зростанні багатьох країн світу відіграли розвиток технологій та знань, що базуються на інтелектуальній власності.

Інтелектуальна власність є результатом інноваційної діяльності, заснованої на існуючих знаннях, результатом творчих удосконалень того, що успішно використовувалося у минулому, або результатом застосування нових творчих форм вираження для колишніх ідей і концепцій. Вона не є продуктом сама по собі, а являє собою особливу ідею, що стоїть за цим продуктом, або спосіб, яким ця ідея виражена, або ж відмінний характер того, як цей продукт названий чи описаний.

Необхідно наголосити, що інтелектуальна власність стала потужним інструментом економічного зростання й створення національ-

ного багатства. Часто інтелектуальна власність є одним із найцінніших активів великих корпорацій: лише в частині ліцензування патентів на винаходи вона щорічно приносить прибуток в обсязі понад 100 мільярдів доларів, а солідний патентний портфель істотно підвищує вартість підприємства.

Підприємства бізнесу — від багатонаціональних компаній до малих і середніх підприємств — можуть одержувати вигоду, накопичуючи активи у вигляді об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ) шляхом отримання їх у власність або використання. Ця діяльність підтримує розвиток конкуренції та вигідних перспектив для бізнесу, що забезпечує створення робо-

чих місць, професійне навчання й формування кадрів, сприяє постачанню на ринок необхідних товарів і послуг, а також збільшує доходи бізнесу й окремих людей.

Варто також зазначити, що інтелектуальна власність значно впливає на вартісну оцінку й кількісну характеристику людського капіталу, а також на темпи й спрямованість технологічних змін. Є певна статистика, яка доводить взаємозв'язок між економічним зростанням, науково-дослідними роботами (НДР) та інтелектуальною власністю. У 1990-і роки все більше політиків у країнах з економікою, що розвивається, стали визнавати роль системи інтелектуальної власності як одного з найважливіших компонентів інституційної інфраструктури, що сприяють одержанню приватних інвестицій для НДР, особливо у промисловості та науці.

Відомо, що інвестування НДР є досить дорогим задоволенням. Інвестори не вкладатимуть кошти в повному обсязі в цей вид діяльності, якщо не матимуть впевненості, що одержать левову частку від очікуваних у результаті цього вигод. Є переконливі аргументи на користь того, що інтелектуальна власність відіграє вирішальну роль у стимулюванні НДР. Більше того, охорона інтелектуальної власності забезпечує потенційну можливість вносити позитивний вклад у зусилля країни по залученню іноземних прямих інвестицій, стимулюванню закордонної торгівлі й формуванню необхідних умов для передачі технологій. Сполучення всіх цих факторів сприяє створенню більшого потенціалу для зростання економіки.

Є багато інших позитивних аспектів, що стосуються питання інтелектуальної власності й вигод, одержуваних від неї з погляду економіки, особливо якщо врахувати інші складові інтелектуальної власності, а не тільки винаходи. Наведу як приклад знаки для товарів і послуг. Знаки є важливим складовим ОПВ, вони справляють сильний вплив на інвестиції приватних компаній і рішення про

маркетинг. Їх використовують у багатьох країнах протягом багатьох років — як у розвинених, так і в тих, що розвиваються. Менеджери у сфері інтелектуальної власності розглядають ринкову вартість своїх знаків для товарів і послуг як складову частину свого інтелектуального капіталу та нематеріальних активів.

Так само можна розглядати цінності, вироблені галузями, пов'язаними з культурою (література, музика, мистецтво тощо). У країнах, що розвиваються, цей економічний сектор набув значного розвитку. Авторські та суміжні права авторів, виконавців, виробників фонограм, організацій мовлення та інших творчих працівників з певного часу перебувають у центрі уваги у зв'язку з матеріальними втратами через піратство стосовно творів, які охороняються авторським правом. Особливо це стосується програмного забезпечення, музики та фільмів. За даними Організації країн з економічного співробітництва та розвитку, частка контрафактних товарів у загальному обсязі продажів досягла 33 % для музичного сектора, 50 % — для сектора відеопродукції та 43 % — для сектора програмного забезпечення.

Іноземні інвестиції, а також загальний обсяг і вид технологій, передачу яких здійснюють багато країн світу (напр., Німеччина, Японія, США) значною мірою залежать від наявності системи охорони інтелектуальної власності та надійності захисту інтелектуальної власності з боку країни-одержувача. Незважаючи на відсутність кількісних оцінок, які підтверджують вплив охорони інтелектуальної власності на економіку країн, що розвиваються, існує багато прикладів на користь того, що між охороною інтелектуальної власності та міжнародною торгівлею є благотворний взаємозв'язок.

Вплив інтелектуальної власності також відображається у тому, що частка наукомістких галузей промисловості, пов'язаних з інтенсивним використанням нових знань, у валовому національному продукті постійно збільшується (напр., у США — від 21 до 27 % у 1982—1995 рр). У 90-і роки стрімке розширення між-

народної торгівлі після створення Світової організації торгівлі (СОТ) також посилює увагу та викликає потребу в охороні інтелектуальної власності, передусім у галузі високих технологій та інших наукомістких сферах. У всьому світі посилюється прагнення фірм до патентування своїх винаходів, одержання правової охорони на знаки для товарів і послуг та інші ОПІВ.

Інтелектуальна власність перетворилася в один із звичайних важелів регулювання бізнесу, особливо у країнах Європи і США. Вона впливає на відношення фірм до розгляду питання про інвестиції в інноваційні проекти або диверсифікацію продукції, вирішення питань злиття фірм або їхнього поглинання, створення промислових об'єднань та спільних підприємств, а також проведення ліцензійної політики.

Надзвичайно важливим кроком на шляху до поглиблення ринкових перетворень у державі є вирішення питання щодо реформування відносин власності на ОПІВ, що створені за державні кошти. Важливу роль у їх реалізації має відіграти Закон України "Про особливості введення в цивільний оборот об'єктів права інтелектуальної власності, що створені з використанням коштів державного та/або місцевого бюджету, спеціальних фондів та державних фондів цільового призначення", проект якого знаходиться у Верховній Раді України, підготовлений для розгляду його у другому читанні.

Проектом передбачається усунути прогалину в чинному законодавстві щодо розподілу прав власності на ОПІВ, створені з використанням державних коштів, стимулювання діяльності зі створення та використання цих об'єктів, включаючи такі, що відносяться до сфери національної безпеки та оборони держави, з урахуванням інтересів винахідників (авторів), держави та інших суб'єктів правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

З прийняттям цього акта державні кошти, що були вкладені в науку, почнуть працювати на державу.

У кожній країні (в т. ч. і в Україні) високотехнологічні галузі мають достатньо вагомий

Голова Міжнародного благодійного фонду "Україна – 3000" Катерина Ющенко з учасниками II Всеукраїнського молодіжного конкурсу "Новітній інтелект України"

потенціал. Лише в ракетно-космічній галузі Україна володіє 17-ма з 22-х відомих у світі базових технологій. Маємо у розпорядженні потужну фундаментальну науку, визнані у світі наукові школи з провідних напрямів сучасного науково-технічного прогресу. Звідси очевидно: наша економічна політика має будуватися на подвійній основі – підтримка індустріальної модернізації плюс активне державне стимулювання високотехнологічного потенціалу.

Зрозуміло, що інноваційний розвиток країни неможливий без поєднання освіти, науки і виробництва. Тому інтеграція цих сфер діяльності є надзвичайно важливою та актуальною.

У багатьох економічно розвинених країнах світу осередками наукових досліджень та розробок, у результаті яких створюються об'єкти права інтелектуальної власності, є університети.

При кожному з університетів діють малі підприємства, які безпосередньо займаються прикладними дослідженнями в окремій галузі. На цих підприємствах працюють в основному студенти цих самих вузів, які з самого початку навчання беруть активну участь у реалізації проектів. Таким чином, по закінченні університету молода людина стає готовим

ДП "Український інститут промислової власності" нагороджено подякою за активну участь у організації та проведенні II Всеукраїнського молодіжного конкурсу "Новітній інтелект України"

спеціалістом з реальними практичними навичками. Випускник вищого навчального закладу в Україні готовий до теоретичних та наукових досліджень, а для практичної роботи йому треба ще дуже багато вчитися.

Одним з можливих ефективних шляхів внесення в систему академічної освіти практичного аспекту вбачається у створенні при науково-дослідних частинах вищих навчальних закладів (ВНЗ) підрозділів з питань інтелектуальної власності. Типове положення про підрозділ з питань інтелектуальної власності вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 01.11.2005 року. На сьогодні вже більше ніж у 100 ВНЗ створено підрозділи з питань інтелектуальної власності. Створення таких підрозділів спрямоване на впровадження сучасних методів управління у сфері інтелектуальної власності та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності у ВНЗ, ефективного використання внутрішнього інтелектуального потенціалу, особливо молоді — студентів, аспірантів — для здійснення наукової, науково-технічної, науково-дослідної діяльності ВНЗ, орієнтованої на потреби ринку та комерціалізацію її результатів, залучення інвестицій в науку та роз-

виток співробітництва з промисловими підприємствами і науковими організаціями України та іноземних держав.

Крім того, для забезпечення виконання функцій, пов'язаних із створенням, використанням, патентуванням та ліцензуванням прав на технології та їх об'єкти, центральні органи виконавчої влади, Національна та галузеві академії наук створюють структурні підрозділи з питань інтелектуальної власності, а також у межах повноважень — підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності в установах науки, освіти, охорони здоров'я та інших державних установах, що належать до сфери їх управління. Правові засади для створення таких підрозділів передбачено статтею 7 Закону України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій".

На виконання зазначеного Закону Кабінет Міністрів України постановою від 1 серпня 2007 року № 995 "Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»" затвердив Типове положення про структурний підрозділ з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності міністерства, іншого органу виконавчої влади, Національної та галузевих академій наук.

У разі потреби підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності можуть створюватися на підприємствах, що належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади та академій наук. Вирішення цього питання забезпечить активізацію роботи по створенню та впровадженню об'єктів права інтелектуальної власності у виробництво, просуванню їх на ринки України та іноземних держав, виготовленню конкурентноздатної продукції, запобіганню несанкціонованого використання та розповсюдження ОПВ. Велика роль відводиться підрозділам з популяризації досвіду роботи з питань інтелектуальної власності, наданні консультацій, інформаційному забезпеченні,

організації навчання та підвищення кваліфікації працівників центрального органу виконавчої влади, підприємства, установи, організації у сферах інтелектуальної власності та трансферу технологій.

У свою чергу Держдепартаментом здійснюється низка заходів щодо популяризації та стимулювання творчої діяльності. Так, Держдепартамент щорічно організовує та проводить Всеукраїнський конкурс винахідницької діяльності "Винахід року" в усіх регіонах України з метою популяризації винахідництва серед широких верств науково-технічної громадськості України, заохочення підприємців до впровадження результатів інтелектуальної праці у виробництво, а також до виявлення найбільш талановитих і перспективних розробок та привернення до них уваги вітчизняних і іноземних інвесторів.

Для участі в конкурсі приймаються винаходи та корисні моделі, що охороняються чинними патентами України. Перевага надається винаходам та корисним моделям, які мають вагомое значення для розвитку науки і технології, а також підвищення якості життя та активізації діяльності людини.

Цей конкурс було засновано та вперше проведено у 2000 році.

За результатами конкурсу "Винахід року" переможцям вручено у 2001–2007 рр. 33 медалі Всесвітньої організації інтелектуальної власності у таких номінаціях: "Кращий винахід року" — 3 медалі; "Кращий винахідник року" — 1 медаль; "Кращий молодий винахідник" — 9 медалей; "Жінки-винахідники" — 11 медалей; "Видатний винахідник" — 6 медалей; "За творчість" — 1 медаль; "Молодий винахідник" — 2.

В умовах ринкової економіки об'єкти права інтелектуальної власності виступають як товар, стають ресурсом підприємств і організацій. Значний і позитивний вплив охорони інтелектуальної власності на технічний прогрес будь-якої країни чітко проглядається на макроекономічному рівні. Проте донедавна досить складно було оцінити вартість інтелектуальної власності на

мікрорівні, частково через відсутність відповідних стандартів, методик тощо. ОПІВ поки не знаходять адекватного відображення у бухгалтерському обліку юридичних осіб.

Так, свого часу державними органами виконавчої влади, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, Національною академією наук України та галузевими академіями наук України була проведена інвентаризація об'єктів права інтелектуальної власності, що є державною власністю або які було створено за державні кошти. За її результатами було виявлено, що однією з причин, яка унеможливила виконання на належному рівні такої інвентаризації та облік (за інформацією напр., Національної академії наук України) стала невідповідність міжнародним стандартам нормативно-правових актів, котрі регулюють бухгалтерський облік нематеріальних активів у бюджетних установах.

Щодо оцінки майнових прав інтелектуальної власності, то з огляду на міжнародний досвід вартість прав на ОПІВ оцінюють з метою:

віднесення ОПІВ на баланс підприємства для включення його до складу нематеріальних активів, а також при корпоративних трансакціях (злитті, відокремленні, зміні організаційно-правової форми підприємства, приватизації та реприватизації, банкрутстві тощо);

включення у статутний капітал підприємства; визначення бази оподаткування;

визначення розміру винагороди авторам розробки і розрахунку економічної ефективності від використання даного об'єкта;

визначення вартості виключних прав, що передаються за договором про передання прав на ОПІВ або ліцензійним договором на право використання такого об'єкта;

визначення розміру компенсації, яку необхідно сплатити власнику ОПІВ відповідно до чинного законодавства за порушення його виключних (майнових) прав.

По суті лише реалізована на ринку продукція з використанням захищеного охоронним

документом об'єкта права інтелектуальної власності може бути критерієм цінності цього об'єкта.

Оцінка інтелектуальної власності дає можливість:

- 1) зменшити податок на прибуток;
- 2) регулювати обсяг амортизаційних відрахувань і створювати фонди на придбання нових об'єктів права інтелектуальної власності;
- 3) збільшити ринкову вартість підприємства;
- 4) визначити розмір частки при внеску в статутний капітал у формі об'єктів права інтелектуальної власності;
- 5) забезпечити облік всіх активів підприємства;
- 6) оптимізувати співвідношення активів;
- 7) визначити вартість об'єктів права інтелектуальної власності при їхній купівлі—продажу;
- 8) визначити розмір збитку чи розмір компенсації з приводу незаконного використання об'єктів права інтелектуальної власності, що належать підприємству.

Можливості, що відкриваються у підприємства в разі використання такого інструмента, як оцінка інтелектуальної власності, сьогодні ще не до кінця правильно зрозумілі багатьом керівникам.

У світовій практиці досить часто зустрічаються випадки, коли вартість майнових прав інтелектуальної власності підприємства (компанії) переважають вартість усіх його активів і є основним ресурсом у конкурентній боротьбі. Це особливо стосується підприємств, які мають сталу ділову репутацію на ринку, володіють ві-

домими знаками для товарів і послуг або працюють на ринку наукомісткої продукції.

Оцінка вартості майнових прав інтелектуальної власності особливо важлива для підприємств високотехнологічних галузей економіки. Для великих та "відомих" компаній саме ця вартість вносить значний вклад у загальну вартість підприємства (для деяких іноземних підприємств навіть перевищує 50 %). Однак в українській економіці цей показник незначний. Проте є всі підстави вважати, що великий обсяг інтелектуальної власності, не залучений до цивільного обороту українського ринку це — величезний резерв не тільки для окремо взятого підприємства, але й для економіки України в цілому.

Роль і значення інтелектуальної власності в Україні зростає. Суспільство приходить до висновку, що інтелектуальна власність є найбільш цінним капіталом людства, виступаючи при цьому об'єктом цивільних відносин. Унаслідок стрімкого зростання значення інтелектуальної діяльності, особливо її результатів для соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства, попит на неї також зростає.

Інтелектуальна власність усе більше сприймається як комерційне втілення нових знань і засіб створення національного багатства. Можливість її комерціалізації як економічного продукту реалізувалася у створенні ринків нового типу — ринків знань і технологій. Визнання інтелектуальної власності як товару на ринку є ще одним переконливим доказом її зростаючого впливу на економіку.